

ANDRZEJ ZIĘBA (Kraków)

Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

W ramach uroczystości 600-lecia odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego obchodzonego w czerwcu ubiegłego roku jubileusz osiemdziesiątej rocznicy Nauk Politycznych na Wydziale Prawa UJ. Wydarzenie to stało się okazją do przypomnienia miejsca i roli, jaką w życiu Uniwersytetu odegrała Szkoła Nauk Politycznych¹. Placówką uniwersytecką została za sprawą dwóch uchwał Rady Wydziału Prawa, z 17 II 1920 i 23 III 1921 r., o przejęciu naczelnego nadzoru nad jej działalnością². Daty uzyskania przez Szkołę statusu instytucji uniwersyteckiej nie należy jednak utożsamiać ani z początkami akademickiego nauczania politologii w Krakowie³ (nazywanej u swego zarania „umiejętnościami politycznymi”), ani tym bardziej uznawać za inaugurację zinstytucjonalizowanego uprawiania tej dyscypliny.

I. Wśród przedsięwzięć podejmowanych w tym zakresie jeszcze pod zaborem, historycy oświaty wymieniają działającą w latach 1902-1905 Szkołę Nauk Politycznych we Lwowie⁴. Utworzona z kolei w Krakowie w listopadzie 1911 r. Polska Szkoła Nauk Politycznych (PSNP) działała wprawdzie przez zbliżony okres czasu, ale w porównaniu z jej lwowską poprzedniczką była instytucją bardziej dojrzałą organizacyjnie i zakrojoną na szerszą skalę.

---

¹ Publikowany tekst jest rozszerzoną wersją wspomnienia o Szkole Nauk Politycznych UJ, ogłoszonego z okazji jubileuszu w dniu 17 czerwca 2000 r. w Auli Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

² Zob. *Organizacja Szkoły w latach 1920-1949*, Archiwum UJ, Sygn. SNP-2.

³ Tych doszukiwać się można w latach 70-tych XIX w. w wykładanej na Wydziale Prawa przez Prof. Franciszka Ksawerego Kasparka *Encyklopedii umiejętności politycznych*. Obszerniej w tej kwestii zob. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kollatajowskiej do końca XIX stulecia*, Wyd. UJ, Kraków 1964.

⁴ Wzmiankuje o niej L. Hajdukiewicz, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie* (w:) *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII-XX w.* Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 127-128.

Powołaniu PSNP towarzyszyła myśl o potrzebie stworzenia ogólnopolskiego centrum nauk politycznych, którego nadrzędnym celem było podjęcie edukacji obywatelskiej, prowadzonej w duchu przeciwdziałania postępującej dezintegracji społeczeństwa coraz bardziej zasklepiającego się kręgu spraw rozbiorowej dzielnicy i wrastającego w struktury ustrojowe obcych organizmów państwowych⁵. Szkoła miała również przyczynić się do podnoszenia ogólnego poziomu kultury i wiedzy obywatelskiej w perspektywie spodziewanego we wszystkich zaborach wzrostu roli samorządu, reform administracyjnych, demokratyzacji prawa wyborczego czy uprzemysłowienia kraju.

Zadania zorganizowania PSNP a następnie kierowania działalnością tej placówki podjęto się specjalnie w tym celu ukonstytuowane, w dniu 24 X 1909 r., Towarzystwo Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. We władzach stowarzyszenia główną rolę odegrali trzej autorzy idei utworzenia Szkoły, profesorowie Wydziału Prawa UJ: profesor prawa narodów i prawa konstytucyjnego Michał Rostworowski (1864-1940); profesor ekonomii politycznej i statystyki Aleksander Włodzimierz Czerkawski (1868-1913) oraz profesor prawa cywilnego, konstytucjonalista a także wybitna postać z dziedziny polityki Władysław Leopold Jaworski (1865-1930)⁶.

Chociaż PSNP zachowała w całym, przypadającym na lata 1911-1914, okresie działalności charakter instytucji prywatnej i autonomicznej, to od momentu swoich narodzin łączyły ją z Uniwersytetem Jagiellońskim wielorakie więzi. Wykłady i seminaria odbywały się w pomieszczeniach Collegium Novum; działalności Szkoły patronowała nieprzerwanie Rada Wydziału Prawa (która uchwałą z 17 XI 1909 r. wypowiedziała się jednomyślnie za jej utworzeniem) a spośród 18 nauczających na tym Wydziale profesorów i docentów wykłady w Szkole podjęło w latach 1911-1914 – dziesięciu⁷. Okoliczność ta kojarząc PSNP z cieszącym się zasłużoną opinią ostoji myśli konserwatywnej Wydziałem Prawa sprawiła, że od swojego zarania Szkoła rozwijała działalność w warunkach konkurowania z – utworzoną w tym samym czasie w Krakowie a politycznie związaną ze środowiskami lewicy – Polską Szkołą Nauk Społeczno-Politycznych, kierowaną przez Zofię Daszyńską-Golińską, Wilhelma Feldmana i Profesora UJ Odoną Bujwida⁸.

Obok wspomnianej szkoły lwowskiej i obydwu odnotowanych szkół krakowskich problematyką nauk politycznych zajmowała się założona 9 XII

⁵ Zwraca na to uwagę zasłużony dla organizacji i dalszego funkcjonowania Szkoły R. Rybarski, *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie*, „Przegląd Powszechny”, 1913, t. 92, s. 170-171.

⁶ Rolę i sylwetki naukowe „ojców założycieli” Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie charakteryzuje wyczerpująco L. Hajdukiewicz, op.cit., ss. 135-139.

⁷ Ibidem, s. 151.

⁸ Zob. M. Barcik, *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie (1911-1914)* (w:) J. Michalewicz (red.), *Inwentarz akt wydziałów i studiów UJ 1850-1939* (1954), wyd. UJ, Kraków 1997, t. 7, s. 424; por. też L. Hajdukiewicz, op.cit., s. 131.

1915 r. w Warszawie Szkoła Nauk Społecznych i Handlowych, zreorganizowana w latach 1917/1918 i przemianowana na Szkołę Nauk Politycznych. Poświęcenie szerszej uwagi Polskiej Szkole Nauk Politycznych w Krakowie z lat 1911-1914, uzasadnia w tym miejscu fakt, że stworzyła ona podwaliny organizacyjne, programowe i kadrowe dla późniejszej, wymienionej na wstępie opracowania uniwersyteckiej placówki jaką była działająca w latach 1920-1949 Szkoła Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa UJ. Wyraźne rozgraniczenie okresów działalności obydwu tych instytucji w szkicowym nawet zarysie kroniki krakowskiej Politologii wydaje się nieodzowne. Nieostre operowanie nazwami w odniesieniu do PSNP (1911-1914) i SNP UJ (1920-1949) może tłumaczyć występowanie rozbieżności w ustaleniach autorów poszczególnych opracowań odnoszących się bądź do czasookresu działalności bądź obsady kadrowej.

II. Szkołę Nauk Politycznych UJ organizowano na bazie reaktywowanej w warunkach niepodległego bytu państwowego PSNP. Okoliczność ta z uwagi na nowe przesłanki społeczne i ustrojowe przesądziła w przeważającej mierze o odmiennych celach i programie nowoutworzonej placówki. Radykalnej zmianie uległ także status Szkoły. Dydaktyczną działalność wznowiła w roku akad. 1921/1922 pod dotychczasowym szyldem Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. Pozostawała też nadal, jak jej poprzedniczka, agendą Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. Mimo to istotnym *novum*, lokującym formalnie Szkołę w kręgu instytucji uniwersyteckich, są wspomniane na wstępie uchwały Rady Wydziału Prawa o przejęciu naczelnego nadzoru nad jej działalnością, z których pierwsza datowana na 17 II 1920 r. otwiera nowy jakościowo rozdział w życiu Szkoły. W tym sensie data ta wydaje się być uzasadniona jako graniczny moment wyboru orientacji o charakterze kolegium uniwersyteckiego⁹.

Dalszy rozwój wypadków, choć nie wolny od trudności, potwierdził w pełni zainicjowaną uchwałami akademicka opcję Szkoły. Nowy status prawny określiła zatwierdzona uchwałą Senatu UJ, z dnia 30 VI 1922 r. umowa zawarta między Rektorem Uniwersytetu prof. Juliuszem Nowakiem a prezesem Towarzystwa prof. Michałem Rostworowskim. Mocą jej uzgodnień dokonano aktu darowizny Polskiej Szkoły Nauk Politycznych na rzecz Uniwersytetu, przekazując placówkę wraz ze wszystkimi przynależnościami, inwentarzem i majątkiem. Legitymując się zgodą na podjęcie działalności wydaną 10 VI 1921 r. przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) i przyjętym w odnotowanej uchwale stanowiskiem Senatu UJ, ustanawiającym *de facto* jej uniwersytecki status, Szkoła czekała do marca

---

⁹ Na rok 1920 jako początek działalności Szkoły wskazują D. Grochowska-Kulińska, L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych (1920-1949)* (w:) J. Michalewicz (red.), *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939* (1954), wyd. UJ, Kraków 1997, t. 7, s. 123.

1924 r. na opracowanie przez Wydział Prawa jej statutu a następnie do 19 IV 1929 r. na zatwierdzenie tego aktu przez ministerstwo¹⁰.

Pod względem prawno-organizacyjnym Szkoła Nauk Politycznych stanowiła, w myśl postanowień Statutu i ogłoszonego równocześnie Regulaminu Studiów, studium uniwersyteckie, będące odrębnym ogniwem w ramach Wydziału Prawa. To Wydział sprawując bezpośredni nadzór nad działalnością Szkoły, powierzał jednemu ze swoich profesorów kierownictwo studiów i funkcję dyrektora, uchwalał coroczny program wykładów i zatwierdzał listę wykładowców. Na mocy art. 1 Statutu kontrolował budżet Szkoły oraz gwarantował odpowiednie fundusze na jej utrzymanie¹¹.

Obok formalnie-prawnej podległości Szkoły wobec Wydziału łączność z uniwersyteckim środowiskiem prawniczym umacniały ściśle wiązki spajające obydwie instytucje. W gronie profesorów prawa zrodziła się sama idea utworzenia Szkoły, stąd wychodziły również impulsy kolejnych działań organizatorskich zmierzających do jej realizacji. W praktyce dydaktycznej owe organiczne związki Szkoły z Wydziałem wyraziły się w pierwszoplanowej roli, jaką w programie studiów z Nauk Politycznych odgrywały dyscypliny prawnicze; w dominacji prawników wśród kadry wykładowców Szkoły czy ściślej współpracy Koła Uczniów i Absolwentów SNP z Towarzystwem Biblioteki Słuchaczy Prawa (TBSP). Klimat omawianych związków oddaje fragment z kroniki Szkoły: „Uroczyste otwarcie roku akademickiego 1936/37, połączone z rozdaniem dyplomów absolwentom Szkoły Nauk Politycznych odbyło się 4 listopada 1936 r. w obecności Jego Magnificencji Rektora U.J. prof. dra Władysława Szafera, dziekana Wydziału Prawa prof. dra Adona Kłodzińskiego, przedstawicieli ciała profesorskiego oraz licznie zebranej publiczności. Otwarcia dokonał prof. Zygmunt Sarna, który streściwszy w przemówieniu swym działalność Szkoły Nauk Politycznych w ubiegłym roku, złożył zarazem gorące podziękowanie Wydziałowi Prawa U.J. za pełną troskliwość opiekę oraz zainteresowanie okazywane Szkole. Dziekan Wydziału Prawa prof. A. Kłodziński dał wyraz w serdecznych słowach życzliwości Władz uniwersyteckich w stosunku do Szkoły, podnosząc doniosłość tych studiów w przygotowaniu młodzieży do służby państwowej”¹².

Organizacja SNP UJ, jej funkcje i profil nauczania oparte zostały na zasadach czerpanych z obserwacji praktyki i struktury organizacyjnej Wolnej Szkoły Nauk Politycznych w Paryżu (Ecole Libre des Sciences Politiques). Cecha ta odróżniała szkołę krakowską, podobnie jak i zorganizowane na Uniwersytecie Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie Studium Dyplomatyczne, od utworzonych później Szkół Nauk Politycznych w Warszawie i Wilnie, któ-

¹⁰ Ibidem, s. 124.

¹¹ Odpis tekstu Statutu – Archiwum UJ, Sygn. SNP-2.

¹² Zob. Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie za rok 1936/1937, Krakowskie Zakłady Graficzne i Wydawnicze, Kraków 1937, s. 19.

rych rozwiązania wzorowały się na modelu założonego w 1927 r. w Genewie Instytutu Wyższych Studiów Międzynarodowych (Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales)¹³. Ta francuska orientacja widoczna była już na etapie tworzenia PSNP a wypływała zapewne z wysokiego międzynarodowego prestiżu, jakim cieszyła się renomowana uczelnia paryska. Nie można przy tym nie odnotować, że zarówno autorzy idei stworzenia krakowskiego ośrodka nauk politycznych (M. Rostworowski, A.W. Czerkawski i W.L. Jaworski) jak współtwórcy tego zamierzenia (R. Rybarski, B. Winiarski) byli absolwentami Ecole Libre des Sciences Politiques. O tym, że przy organizowaniu obydwu krakowskich placówek – PSNP i SNP UJ doświadczenia francuskie były gruntownie studiowane, świadczy fakt, że ich twórca i wieloletni dyrektor Michał Rostworowski poświęcił tym zagadnieniom pierwszą swoją publikację, ogłoszoną w 1892 r. w Krakowie pt. *Wolna Szkoła Nauk Politycznych*. W dyskusji nad wykorzystaniem doświadczeń zagranicznych ośrodków Nauk Politycznych¹⁴ podnoszono konieczność równoczesnego uwzględniania tradycji własnej państwowości i rodzimych praktyk uprawiania tej dyscypliny. Jak zastrzegł jeden z twórców PSNP mechaniczne przeszczepianie wzorów paryskiej Ecole Libre des Sciences Politiques czy London School of Economic and Political Science – nie wchodziło w rachubę¹⁵.

Zwraca uwagę wyraźna ewolucja w odniesieniu do priorytetowego celu placówki. Szkoła Nauk Politycznych UJ to nie „akademia obywatelska” z czasów rozbiorowych, edukująca oświecone elity społeczeństwa w duchu polskiej racji stanu dla zachowania substancji narodowej i sprostania wyzwaniom polityki państw zaborczych. Okoliczność historyczne doby odzyskania niepodległości w sposób naturalny stwarzały zapotrzebowanie na wysokokwalifikowaną, legitymującą się uniwersyteckim cenzusem kadrę do służby publicznej na różnych odcinkach polityki państwowej odrodzonej Rzeczypospolitej. „Zadaniem Szkoły Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego – czytamy w „Informacjach dla słuchaczy” – jest krzewienie wiedzy polityczno-dyplomatycznej i społeczno-ekonomicznej. Studia w Szkole mają na celu z jednej strony uzupełnienie i istotne dokończenie studiów prawniczych, z drugiej zaś – danie słuchaczom nie posiadającym specjalnych studiów prawniczych, gruntownych podstaw wiedzy politycznej i ekonomicznej, otwierając im tym samym szerokie pole do pracy na niwie politycznej

---

¹³ Ibidem, s. 10. W sprawie paraleli uczelni paryskiej i obydwu Szkół krakowskich pro. P. Sarnecki, *Michał Rostworowski* (w:) J. Stelmach, W. Uruszczyk (red.), *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, Wyd. UJ, Kraków 2000, s. 219; K. Pol, *Poczet prawników polskich*, C. H. Beck, Warszawa 2000, s. 1036.

¹⁴ Z danych dotyczących PSNP wynika, że obok École Libre des Sciences Politiques i Collège Libre des Sciences Sociales w Paryżu analizowano rozwiązania wiedeńskiego Freie Vereinigung für Staatswissenschaftliche Fortbildung. Zob. zbiór statutów i programów tych instytucji, Archiwum UJ, Sygn. PSNP-1.

¹⁵ Zob. R. Rybarski, op.cit., s. 171.

i ekonomicznej i to zarówno w instytucjach państwowych, jak również w instytucjach gospodarczych¹⁶”

Widoczny był tu zamiar wypracowania koncepcji akademickiej jednostki uniwersyteckiej uzupełniającej zagadnienie wykładane dla studiów prawnych i filozoficznych. Realizacja tego zamierzenia wymagała ścisłego określenia tematyki studiów i pełnej koordynacji tych zajęć z programami kierunków studiów prowadzonych na Wydziałach Filozoficznym i Prawa. Podstawową formą kształcenia słuchaczy Szkoły Nauk Politycznych był dwuletni cykl wykładów monograficznych i seminariów w wymiarze 208-212 godzin w skali roku akademickiego. Słuchaczami Nauk Politycznych mogli zostać absolwenci lub studenci Wydziałów Prawa i Filozoficznego, a w szczególnych przypadkach absolwenci szkół średnich piastujący odpowiedzialne funkcje w administracji, wojsku i gospodarce. Warunkiem ukończenia studiów i uzyskania dyplomu było złożenie 20 egzaminów. Jednak dyplom ukończenia Szkoły Nauk Politycznych UJ nie stanowił świadectwa ukończenia studiów wyższych¹⁷.

Ciekawym, bo zabarwionym osobistymi doświadczeniami absolwenta SNP UJ, dopełnieniem powyższych ustaleń jest charakterystyka zaczerpnięta ze wspomnień Profesora prawa cywilnego, rektora UJ w latach 1958-1962, Stefana Grzybowskiego. „O tej szkole, którą ukończyłem jednocześnie z moimi zajęciami na pierwszym i drugim roku prawa, pragnę najprzód opowiedzieć. Szkoła Nauk Politycznych była niejako „afiliowana” przy Wydziale Prawa. Trwała dwa lata, zajęcia odbywały się w godzinach od 6 do 8 wieczorem. Uczęszczali do niej prawnicy, historycy, filologowie i inni humaniści. Aby otrzymać dyplom, należało złożyć egzaminy ze wszystkich wykładanych przedmiotów oraz z prawa politycznego (dziś: prawo państwowe), prawa narodów, ekonomii oraz skarbowości (dziś: prawo finansowe; dawna „skarbowość” była ujmowana o wiele szerzej i głębiej uwzględniając różne systemy państwowe)... Zapisywano się do Szkoły dla wykładów, dla wiedzy, niekiedy ze snobizmu. Rzadko tylko wstępowało się potem do służby zagranicznej”¹⁸.

III. Na obliczu Szkoły zaważyła postać pierwszego jej dyrektora, Profesora Wydziału Prawa UJ Michała Rostworowskiego. Na studiach w Petersburgu został uczniem wybitnego rosyjskiego profesora prawa międzynarodowego Fiodora Martensa; ukończył również w 1891 r. wielokrotnie tutaj wzmiankowaną École Libre des Sciences Politiques w Paryżu. Po przybyciu do Krakowa uzyskał w 1886 r. *veniam legendi* na Wydziale Prawa UJ a w 1903 r. objął po Profesorze Franciszku Ksawerym Kasparku Katedrę pra-

---

¹⁶ Zob. Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie za rok 1936/1937, op.cit., s. 21.

¹⁷ Zob. D. Grodowska-Kuklińska, L. Hajdukiewicz, op.cit., s. 135.

¹⁸ Zob. S. Grzybowski, Wspomnienia, Zakamycze – Kraków 1999, s. 301 i 302.

wa narodów i prawa politycznego (konstytucyjnego)¹⁹. W obydwu tych dziedzinach zapisał się wieloma znaczącymi dokonaniem, ale w parze z osiągnięciami na polu nauki prawa międzynarodowego publicznego postępowala praktyka w sferze stosunków międzynarodowych, przynosząc mu w roku 1898 członkostwo ekskluzywnego Instytutu Prawa Międzynarodowego w Paryżu, a w roku 1930 godność sędziego Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze. Ukoronowaniem kariery akademickiej była funkcja rektora UJ, którą piastował w latach 1925-1926.

W niezwykle bogatej i rozległej działalności naukowej imponującą część czasu i energii Profesora Michała Rostworowskiego pochłonięła inicjatywa utworzenia Szkoły Nauk Politycznych, która jak zapisał kronikarz tych wydarzeń, stanowiła główną ideę jego życia²⁰. W nagrodę za podziwu godny upór i determinację w dążeniu do tego celu został uhonorowany funkcją dyrektora zarówno poprzedniczki kolegium uniwersyteckiego, którą sprawował przez cały czas działalności Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w latach 1911-1914, jak i desygnowaniem na to stanowisko w latach 1921-1935 w akademickiej już Szkole Nauk Politycznych UJ. „Naczelnym nadzór nad Szkołą Nauk Politycznych sprawuje Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego powierzając jednocześnie kierownictwo studiów i czynności Dyrekcji Szkoły Profesorowi Drowi Michałowi Rostworowskiemu” – czytamy w „Programie wykładów kursu wiosennego 1921 r.”²¹.

Konserwatysta, z postawy bardziej przypominający brytyjskiego torysa niż galicyjskiego stańczyka, zapisał się w pamięci swoich ówczesnych studentów jako postać barwna, pełnokrwista. „Kierunek nadawał Szkole oraz tworzył panującą w niej atmosferę jej dyrektor, prof. Michał Rostworowski, profesor na Wydziale Prawa. Później był stałym sędzią Trybunału Haskiego i nie mógł zajmować żadnego stanowiska w kraju, dzięki czemu uniknął obozu w Sachsenhausen, wojny jednak nie przeżył. Ludzi jego pokroju nawet wówczas już się nie spotykało. Przede wszystkim jego ubranie, chciałoby się niemal powiedzieć: strój. Zawsze na czarno, krótkie spodnie zapięte pod kolanami, również czarne pończochy i czarne trzewiki – pantofle ze srebrnymi sprzączkami, w miejscu krawatki na pół koronkowy żabot z wpiętym w ozdobnej oprawie okazałych rozmiarów brylantem czy też innym szlachetnym kamieniem. Pięknie utrzymane siwe włosy”²².

---

¹⁹ W okresie międzywojennym łączenie tych dwóch siostrzanych dyscyplin było praktyką powszechną a nawet zinstytucjonalizowaną w ten sposób, że prawo konstytucyjne i prawo międzynarodowe publiczne (narodów) łączono organizacyjnie w obrębie jednej katedry uniwersyteckiej. Por. S. E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, PWN, Warszawa 1967, s. 153; M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 148.

²⁰ Zob. L. Hajdukiewicz, op.cit., s. 136.

²¹ Archiwum UJ, Sygn. SNP-9.

²² Zob. S. Grzybowski, op. cit., s. 302.

Szkoła prowadziła działalność przez 19 lat w okresie międzywojennym i 2 lata po zakończeniu II wojny światowej. W latach 1936-1939 funkcję dyrektora sprawował Profesor Zygmunt Sarna, wykładający handel zagraniczny i prawo konsularne. Przerwane przez wybuch wojny zajęcia podjęła w podziemiu jesienią 1944 r. grupa 12 studentów. Do tajnego nauczania w konspiracyjnej SNP UJ włączył się obok Macieja Starzewskiego więziony wcześniej w obozach koncentracyjnych w Sachsenhausen i Dachau Profesor Henryk Batowski²³. Wznowienie nauczania po wojnie nastąpiło 4 XI 1946 r., kiedy to miała miejsce uroczysta inauguracja roku akademickiego 1946/1947. Utrzymano dotychczasowy profil nauczania i organizację Szkoły, którą teraz kierował przybyły ze Lwowa wybitny znawca prawa międzynarodowego publicznego Profesor Ludwik Ehrlich (1889-1968). Doświadczenie w organizowaniu i zarządzaniu podobną placówką wyniósł ze Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, którym kierował od roku 1936. Mógł Profesor Ludwik Ehrlich doprowadzić do ponownego rozkwitu powierzonej mu Szkoły Nauk Politycznych UJ, tym bardziej że początkowo rokowania Szkoły przedstawiały się dobrze. Na wykłady w roku akad. 1946/1947 wpięło się 602 słuchaczy, pod auspicjami Biblioteki SNP UJ rozpoczęto wydawanie skryptów. Jednak w latach 1946-1949 zdążono przeprowadzić tylko dwa cykle wykładowe. Podjęta ogólna reorganizacja systemu studiów uniwersyteckich nie przewidywała miejsca dla tego typu instytucji. Na mocy zarządzenia Ministerstwa Oświaty z 14 VI 1948 r. wstrzymano wpisy na pierwszy rok studiów a w rok później Szkołę rozwiązano. W okresie 21-letniego funkcjonowania uniwersyteckiego kolegium Nauk Politycznych przeciętna liczba słuchaczy w skali roku kształtowała się w granicach 120 osób. Dyplomy uzyskiwało jednak o wiele mniej, bo 30-40 absolwentów rocznie²⁴. Od 1934 r. siedzibą Szkoły był budynek Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa przy ul. Jabłonowskich 5, który obecnie mieści większość katedr Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ.

IV. Nawet w najbardziej zwięzłym opisie prezentowanej uczelni nie sposób pominąć charakterystyki grona profesorskiego i podstawowych nurtów w programie nauczania. Kadra wykładowców Szkoły była bowiem doborowa. Tworzyli ją wybitni specjaliści w dziedzinach prawa, historii, ekonomii, socjologii oraz przedstawiciele różnych działów praktyki politycznej. W przeważającej liczbie wykładali profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego, chociaż co do niektórych przedmiotów utarła się praktyka zapraszania wykładowców spoza Uniwersytetu. Na przykład prowadzony w języku francuskim wykład z historii dyplomacji europejskiej powierzano systematycznie profesorom uniwersytetów z Francji.

---

²³ Zob. *Wspomnienie o zmarłym*, „Dziennik Polski”, 30 III 1999, s. 8.

²⁴ Dane przytaczam za D. Grodowska-Kulińska, L. Hajdukiewicz, op. cit., s. 126-127.

Najliczniejszą grupę tworzył zespół profesorów prawa. Obok przedmiotów prawnych wykładali oni zagadnienia z zakresu historii (Stanisław Kutrzeba), stosunków międzynarodowych (Stanisław Estreicher) a także tematykę interdyscyplinarną, jak ogłoszony w roku akad. 1923/24 wykład Profesora Fryderyka Zolla *Własność literacka, artystyczna i przemysłowa*. W konwencji współczesnej politologii mieściłyby się z pewnością rozpoczęte w r. akad. 1928/1929 przez Konstantego Grzybowskiego i kontynuowane przez całą dekadę lat 30-tych wykłady z geopolityki, prezentowane w kontekście kolonialnych imperiów brytyjskiego i francuskiego, krajów basenu Morza Śródziemnego i Oceanu Spokojnego.

Prawnicy o uznanych nazwiskach wiedli prym wśród wykładowców dyscyplin ustrojowych. Wymieniany wielokrotnie do tej pory Michał Rostkowski działalność dydaktyczną w Szkole rozpoczynał od wykładów: *Geneza i rozwój parlamentaryzmu w Anglii* (1921-1924) czy *Rozwój konstytucjonalizmu we Francji* (1922/1923). Z czasem kieruje on uwagę na prowadzenie wykładów z prawa dyplomatycznego i z organizacji międzynarodowych przekazując zagadnienia ustrojowo-polityczne, będącemu podówczas asystentem UJ, dr Maciejowi Starzewskiemu. Późniejszy profesor Maciej Starzewski kontynuuje wykład Mistrza o konstytucjonalizmie francuskim rozbudowując stopniowo blok przedmiotów prawno-ustrojowych do imponujących rozmiarów. Wykładami z „prawa konstytucyjnego porównawczego” (1927-1931); z ustrojów państwowych Austrii, Czechosłowacji, Niemiec, Szwajcarii, Włoch oraz Imperium Brytyjskiego i dominiów a także ogłaszanym nieprzerwanie od 1932 r. kursem *Ustrój Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich*²⁵ zdobywał pozycję pierwszego konstytucjonalisty na liście wykładowców Szkoły. Znaleźli się na niej zapraszany z Poznania Prof. Marian Jedlicki i Profesor anglistyki UJ Roman Dybowski. Pierwszy wykladał ustroje polityczne Francji, Holandii i Belgii, Niemiec, Włoch oraz Wielkiej Brytanii i dominiów²⁶. Drugi ograniczał się do Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczo-

---

²⁵ Pełna lista wykładów Macieja Starzewskiego obejmuje: *Prawo konstytucyjne porównawcze* – (1927-1929); *Prawo polityczne porównawcze (Włochy faszystowskie)* – 1929/30; *Prawo konstytucyjne porównawcze (Szwajcaria, Niemcy)* – 1930/31; *Organizacja imperium brytyjskiego i dominiów* – 1931/32; *Ustrój Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich* – 1932/33; *Rozwój stosunków ustrojowych Rosji od 1905 aż do dni dzisiejszych* – 1933/34; *Austria i Szwajcaria* – 1934/35; *Konstytucja Państwa Austriackiego z dnia 1 maja 1934 oraz ustrój Szwajcarii* – 1935/36; *Powstanie i ustrój Z.S.R.R.* – (1936/1938). Zob. Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie za rok 1936/1937, op. cit., s. 27-40.

²⁶ Wykłady ogłaszane przez Mariana Z. Jedlickiego nosiły następujące tytuły: *Współczesna Francja* – 1928/29; *Współczesna Holandia* – 1929/30; *Współczesna Francja polityczna i ekonomiczna* – 1930/31; *Niemcy współczesne* – 1932/33; *Francja i Belgia* – 1933/34; *Układ sił politycznych współczesnej Anglii i dominiów angielskich* – 1934/35; *Włochy faszystowskie* – 1936/37; *Współczesne Niemcy. Układ sił politycznych III Rzeszy* – 1937/38. Zob. Ibidem, s. 27-40.

nych, ale wykładał za to nie tylko podstawy ustrojów politycznych tych państw a także zagadnienia ich polityki zagranicznej²⁷.

Poczesne miejsce w gronie ustrojoznawców zajął Profesor prawa administracyjnego Kazimierz Wł. Kumaniecki. Dziekan Wydziału Prawa UJ, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (przez okres 3,5 miesiąca) w rządzie Juliana Nowaka (czego nie omieszkano odnotować w programie wykładów na rok akad. 1923/24). Wykładał *Ustrój administracyjny państw zachodnich* (1921-1924), oraz *Zasady nauki administracji* (1926/27). Obszar dyscyplin ustrojowo-administracyjnych wypełniały ponadto wykłady Docentów Panejki i Wachholza z zakresu samorządu porównawczego (1927/28; 1933/34) i zasad administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego i gospodarczego (1932/33). Do szeroko pojętego ustrojoznawstwa wchodziły wreszcie: dyscypliny z pogranicza ustroju państwowego i porządku prawnego – jak *Kodyfikacja* (1926-28), które to zagadnienie wykładał Prof. Stanisław Gołąb – bądź dziedziny wiedzy inspirujące rozwój instytucji politycznych jak wykład historyka (i postaci ze świata polityki zarazem) Prof. Stanisława Kota *Rozwój nowożytnej ideologii politycznej* (1928/29).

V. Najszerzej tematycznie potraktowane zostały dyscypliny z zakresu studiów międzynarodowych. Przedmiotem wykładów były zagadnienia prawnomiędzynarodowe (S. Kutrzeba, M. Rostworowski, Z. Sarna, A. Vetulani, W. Wolter, S. Wróblewski); międzynarodowe stosunki polityczne (J. Dąbrowski, R. Dybowski, S. Estreicher, S. Wędkiewicz, B. Winiarski); historii dyplomacji (J. Feldman, R. Redslob, H.F. Lalouël) a także problematyka międzynarodowych stosunków gospodarczych (H. Gliwic, A. Heydel, Z. Sarna, E. Taylor).

W grupie przedmiotów prawnomiędzynarodowych wyróżniają się systematycznością kursu wykłady prowadzone regularnie (w latach 20-tych i 30-tych) przez prof. Michała Rostworowskiego z prawa dyplomatycznego oraz organizacji międzynarodowych a także przez prof. Zygmunta Sarne z prawa konsularnego. Ofertę programową nurtu prawnomiędzynarodowego urozmaicały sporadycznie ogłaszane wykłady takie jak prof. Władysława Woltera z *Międzynarodowego prawa przeciwwojennego* (1936/37) czy wykładane: przez prof. Stanisława Kutrzebę *Liga Narodów* (1923/24) i *Ochrona mniejszości. Rozbrojenie. Gdańsk* (1925/26); prof. Stanisława Wróblewskiego *Międzynarodowe prawo wekslowe i czekowe* (1921/22) oraz prof. Adama Vetulaniego *Polityka konkordatowa Stolicy Apostolskiej* (1932/33 i 1935/36) i *Powstanie Państwa Watykańskiego* (1933/34)²⁸.

²⁷ Wykłady Romana Dybowskiego miały za przedmiot zagadnienia: *Podstawy polityczne współczesnej Anglii* – 1923/24; *Współczesne prądy polityki angielskiej* – 1924/25; *Polityka zagraniczna i wewnętrzna Wielkiej Brytanii* – 1927/28; *Współczesne Stany Zjednoczone* – 1929/30; *Problemy polityki angielskiej ostatnich dziesięcioleci* – 1931/32; *Wielcy mężowie stanu nowoczesnej Anglii* – 1937/38. Zob. Ibidem, ss. 25-40.

²⁸ Na liście wykładów Adama Vetulaniego figurowały ponadto takie zagadnienia jak: *Kwestia rzymska i jej rozwiązanie* (1931/32) oraz *Problemy polityki kościelnej* (1934-38).

W szerokim spektrum zagadnień składających się na przedmiot międzynarodowych stosunków politycznych *Główne zagadnienia polityki światowej* wykładał w latach akad. 1922-24 prof. Stanisław Estreicher a prof. Bohdan Winiarski ogłosił w r. akad. 1934/35 wykład *Powojenne problemy międzynarodowe*. Wolno przypuszczać, że o zaproszeniu tego ostatniego z Poznania do wygłoszenia wykładów przesądziły w jakiejś mierze względy sentymentalne – jego zasługi i zaangażowanie na polu organizowania Polskiej Szkoły Nauk Politycznych z lat 1911-1914 i nauczania w niej – a w konsekwencji wyniesione z tej działalności przywiązanie do krakowskiego ośrodka Nauk Politycznych. Stąd bowiem wyprowadzał Bohdan Winiarski nawyk łączenia ze sobą w swojej działalności naukowej elementów z dziedziny prawa konstytucyjnego oraz prawa międzynarodowego publicznego²⁹.

Wiele uwagi poświęcono roli, jaką odgrywały w ówczesnych stosunkach międzynarodowych poszczególne regiony świata. Obok usystematyzowanego przeglądu tych kwestii prezentowanych we wspomnianych wykładach z geopolityki przez Dr. (podówczas) Konstantego Grzybowskiego na uwagę zasługują z pewnością wykłady prof. Stanisława Wędkiewicza *Współczesna Rumunia i państwa bałkańskie* (1922/23) oraz znawcy historii średniowiecznej prof. Jana Dąbrowskiego, który w roku akad. 1921/22 ogłosił wykład *Kwestia wschodnia w XIX i XX w.* Tematyka wykładów historyka literatury, anglisty prof. UJ Romana Dybowskiego – obejmująca *Współczesne prądy polityki angielskiej* (1924/25); *Problemy polityki angielskiej ostatnich dziesięcioleci* (1931/32) oraz *Współczesne Stany Zjednoczone* (1929/30) – odpowiadała różnym aspektom polityki zagranicznej państw anglosaskich, które już wówczas stanowiły ważne centra życia światowego.

Gospodarczej płaszczyzny stosunków międzynarodowych dotyczyła m.in. problematyka prezentowana w wykładach Prof. Edwarda Taylora. Na ich liście znalazły się: *Ekonomika komunizmu i kolektywizmu* (1921/22) oraz *Zagadnienia gospodarcze polskie i międzynarodowe* (1931-33). Reprezentujący środowisko akademickie Poznania Edward Taylor nie mógł być z pewnością postrzegany w Uniwersytecie Jagiellońskim jako *homo novus*. Będąc w przeszłości obok Adama Krzyżanowskiego i Romana Rybarskiego jednym z filarów krakowskiej szkoły ekonomicznej, której twórca Profesor Aleksander Włodzimierz Czerkawski zasłużył się bardzo przy tworzeniu krakowskiego ośrodka Nauk Politycznych – czuł się prof. Edward Taylor w murach Szkoły Nauk Politycznych UJ u siebie.

Poczynając od roku akad. 1935/36 wykłada *Zagadnienia gospodarcze w stosunkach międzynarodowych* prof. Hipolit Gliwic, wykładowca Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i Studium Dyplomatycznego UJK we Lwowie. Z bogatą ofertą programową z zakresu zagadnień gospodarczych występował w latach 1924-34 prof. ekonomii Adam Heydel. Jego wykłady – *Sto-*

---

²⁹ Por. M. Lachs, op. cit., s. 148.

sunki społeczne w Rosji Sowieckiej (1924/25); *Zagadnienia gospodarcze polskie i światowe* (1928/29); *Rosja pod względem gospodarczym* (1930/31) oraz *Niektóre problemy gospodarcze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej* (1933/34) – stanowią świadectwo przywiązywania dużej wagi do kwestii ekonomicznych w polityce międzynarodowej. W zespole charakteryzowanych dyscyplin istotną rolę odgrywały wreszcie wykłady prof. Zygmunta Sarny z lat 1924-33 prezentujące słuchaczom Szkoły *Organizację handlu zagranicznego*. Duże znaczenie przypisywali autorzy programu studiów międzynarodowych przedmiotowi historia dyplomacji. Obok zapraszanych profesorów uniwersytetów francuskich historii dyplomacji poświęcili uwagę prof. Jan Dąbrowski ogłaszając w roku akad. 1924/25 wykład *Historia dyplomatyczna kwestii wschodniej* i prof. Józef Feldman, prowadząc w latach 1928-1937 systematycznie wykłady nt. *Historia dyplomatyczna 1815-1914*.

VI. W programie studiów ważną rolę odegrał blok dyscyplin użytkowych, lokujących się na styku geografii, ekonomii czy historii i ściśle powiązanych z bieżącymi, doraźnymi potrzebami praktyki państwowej. Tego rodzaju orientacja była już wyraźnie zauważalna w profilu nauczania Polskiej Szkoły Nauk Politycznych sprzed I wojny światowej. To o tym nurcie dydaktyki Szkoły napisze jej absolwent Melchior Wańkowicz: „A tu nagle w Szkole Nauk Politycznych przyszły beznamętne cyfry, jako wykładowcy przyszli nie tylko ludzie nauki ale i działacze prowadzący konkretne prace we wszystkich trzech zaborach. Te trzy zabory wylaniały się z nagłą przed nami nie jako ziemia pamiętna historycznymi wspominkami, a jako terytoria o konkretnych zagadnieniach. Uczyliśmy się cyfr o wywłaszczeniu w Poznańskim, o kadastrze galicyjskim, o problemie chełmskim w Królestwie. Wtedy po raz pierwszy uszy nasze nastawiły się na percypowanie nie tylko dźwięków przeszłości, czy to były trąby grające na palach wbitych przez Chrobrego w dno Sali, czy to Bogurodzica spod Grunwaldu, czy surmy spod Chocimia czy lękliwe litanie z Króz – chwytałyśmy głuchy chrzest niby fabryki w ruchu, słuchając sprawozdań z Kas Stefczyka i Reiffeisena, z Kótek Rolniczych w Poznańskim, z Towarzystwa Szkoły Ludowej w Małopolsce, Macierzy w Królestwie”³⁰.

W Szkole Nauk Politycznych UJ na ów katalog dziedzin wiedzy użytkowej składały się prowadzone w latach 1921-28 wykłady prof. Władysława Szajnochy nt. *Bogactwa kopalniane Polski*; prof. Jerzego Smoleńskiego z *Geografii politycznej Polski* (1926-32) czy wykłady monograficzne prof. Stanisława Kutrzeby obierające za przedmiot kolejno: *Gdańsk* (1921/22); *Śląsk* (1922/23); *Gdańsk a Polska* (1923/24); *Wilno-Śląsk-Galicja Wschodnia* (1924/25). Ponadto wykładano zagadnienia statystyki gospodarczej i ludnościowej; bankowości; politykę rolną; zasady polityki handlowej oraz zapo-

---

³⁰ Zob. M. Wańkowicz, *Ziele na kraterze*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1983, s. 186.

znawano z założeniami polityki ekonomicznej w dobie kryzysu. Poczynając od roku akad. 1933/34 w programie na stałe zagościły dyscypliny socjologiczne, które wykładali Ks. prof. Franciszek Mirek i ogłaszający *Wybrane zagadnienia z porównawczej socjologii wsi i miasta* (1937/38) jako swój pierwszy wykład w Szkole ówczesny docent Józef Chałasiński.

Nawet takie fragmentaryczne obserwacje – jak te przytoczone powyżej w stosunku do kadry profesorskiej i programu nauczania – a także skróto-wo z konieczności przegląd funkcji i etapów rozwoju ulokowanego w obrębie Uniwersytetu kolegium Nauk Politycznych dają podstawę do oceny Szkoły Nauk Politycznych UJ jako uczelni na wskroś nowoczesnej, opierającej się na elastycznym programie nauczania, żywo reagującym na tendencję polityki światowej. W latach 20-tych ubiegłego stulecia, kiedy na wschodzie Europy zaczynało krzepnąć totalitarne imperium radzieckie, w programie Szkoły pojawił się katalog 9 wykładów kompleksowo rozpoznających różne aspekty tej formacji. Z historycznymi przesłankami rozwoju sytuacji za wschodnią granicą państwa zapoznawał w swoich wykładach Prof. Jan Dąbrowski; społeczne i ekonomiczne przesłanki funkcjonowania państwowości radzieckiej objaśniali profesorowie Edward Taylor i Adam Heydel, a kwestie struktur ustrojowych imperium prezentował wyczerpująco prof. Maciej Starzewski. Z kolei w latach 30-tych znaczną część programu wypełniały studia nad nazistowskimi Niemcami i faszystowskimi Włochami zamieszczone w wykładach Macieja Starzewskiego *Prawo polityczne porównawcze (Włochy faszystowskie)* (1929/30); Mariana Jedlickiego *Włochy faszystowskie* (1936/37) i *Współczesne Niemcy. Układ sił politycznych III Rzeszy* (1937/38); oraz Konstantego Grzybowskiego *Niemcy współczesne* (1933/34 i 1936/37).

* * *

Szkoła Nauk Politycznych UJ przeszła do historii z chwilą jej rozwiązania w 1949 r. Jako kolegium uniwersyteckie zapisała się jednak nie tylko w kronikach Wydziału Prawa, ale także w pamięci licznych jej słuchaczy. Wśród absolwentów Szkoły figurują nazwiska wielu wybitnych postaci ze świata nauki i literatury – by przykładowo wspomnieć Melchiora Wańkowicza i Wojciecha Natanson, historyka profesora UJ Kazimierza Piwarskiego czy profesorów Prawa Ludwika Bara, Konstantego Grzybowskiego, Stefana Grzybowskiego, Mariana Z. Jedlickiego i Władysława Siedleckiego.

Z tego grona profesor Konstanty Grzybowski jest postacią symbolizującą kontinuum krakowskiej politologii jako dyscypliny uniwersyteckiej. Absolwent Wydziału Prawa i Szkoły Nauk Politycznych UJ z roku akad. 1922/23, późniejszy wieloletni wykładowca tej uczelni, stał się tym uczonym, który – jako kierownik Katedry Historii Doktryn Politycznych i Prawnych wraz z prof.

Kazimierzem Opałkiem (Katedra Teorii Państwa i Prawa), prof. Markiem Sobolewskim i prof. Witoldem Zakrzewskim [obydwaj z Katedry Prawa Państwowego (konstytucyjnego)] – znalazł się w ramach utworzonego w 1969 r. Instytutu Nauk Politycznych UJ.

Fakt umiejscowienia struktury nowej placówki w obrębie Wydziału Prawa, na fundamencie tworzonym przez wymienione Katedry tego Wydziału, a przede wszystkim powierzenie jej kierownictwa uczonym o ugruntowanej już wówczas pozycji akademickiej, stanowiły skuteczną gwarancję dla utrzymania naukowego charakteru Instytutu. Nie mogła zatem zaskakiwać wysoka ocena, jaką zyskał sobie Instytut w opinii krajowego środowiska uniwersyteckiego. Stąd też jedna z opiniotwórczych przedstawicielek tego środowiska, ciesząca się jego autorytetem i uznaniem, nie zawahała się uznać krakowskiego *collegium politicum* za „najlepszy w Polsce Instytut Nauk Politycznych”³¹.

---

³¹ Zob. J. Zakrzewska, *Marek Sobolewski*, „Tygodnik Powszechny”, 17 VII 1983, s. 7.